 AVRIGA 38-39 (1996-97), pp. 64-71

VÝSLOVNOST LATINY

Bohumila Mouchová *(Praha)*

Italský klasický filolog A. Traina napsal,[1] že při výslovnosti latiny ve školách napodobujeme sv. Augustina (354-430), v ortografii Quintiliána (30/35-96) a v syntaxi Cicerona. Poměry panující v dnešní výslovnosti latiny ve světě vystihl tento vtipný výrok jen zčásti. Jsou spletitější a při jejich charakteristice se můžeme přidržet C. Pavanetta,[2] který ve shodě s ostatními autory latinských gramatik uvádí trojí způsob dnešní výslovnosti latiny:
1) výslovnost jednotlivých národů;
2) výslovnost praktikovanou v římsko-katolické církvi, resp. v Itálii;
3) klasickou neboli restituovanou výslovnost – *pronuntiatus restitutus*.

Česká výslovnost latiny je založena na pozdnělatinské a patří do první skupiny, podobně jako výslovnost polská, bulharská, francouzská aj. Výslovnost užívaná katolickou církví neboli výslovnost italská se také odvozuje od pozdnělatinské, ale od naší je dosti odlišná.[3] Jsou rozdílné, protože odrážejí různé časové a prostorové odlišnosti ve výslovnosti pozdní latiny a také proto, že jejich další vývoj a tradice byly jiné.

Oba faktory, jak čas, tak místo hrály vždy při výslovnosti svou roli, a to již od rané doby. Lze to demonstrovat např. na osudu diftongu *ae*. Zatímco v Římě samém si diftong *ae* udržoval diftongickou výslovnost, mimo Řím na venkově (podobně jako v jazyce Sabinů, Falisků, Volsků a Umbrů) se velmi brzy monoftongizoval v dlouhé otevřené *ę̄*. Podle svědectví nápisů tomu bylo ve 2. stol. př. Kr.).[4] Pozdějšího data je sdělení M. Terentia Varrona (116-27 př. Kr.): "*...in Latio rure hedus, qui in urbe ut in multis a addito haedus*" (ling. 7,96). Tato monoftongizovaná výslovnost původního diftongu *ae* se rozšířila ve spisovném jazyce ve 3.-4. stol. po Kr.[5]

---

[1] *L'alfabeto latino e la pronunzia del latino*, Bologna 1973[4], 65.

[2] *Elementa linguae et grammaticae Latinae*, Roma s. a., 9 n.

[3] Z praktických důvodů se zde neužívají při přepisu mezinárodní symboly, ačkoliv by bylo žádoucí je zavést i do školní výuky. V italské výslovnosti se nerozlišují latinské krátké a dlouhé vokály, veláry *c, g* se před předními vokály *e, i* vyslovují jako polozávěrové afrikáty [č], [dž], skupina *gn* se vyslovuje jako [ň], *sc* před *e, i, y, ae, oe* jako [š], grafém *z* se vyslovuje [c], grafém *h* se nevyslovuje. Srov. detailně v článku: Th. F. Burrus (= Borri), *De linguae Latinae pronuntiatu Italiano I., II., III.*, Vox Latina 31, 1995, 17 nn., 243 nn., 32; 1996, 34 nn.

[4] T. A. Karaseva, *Istoričeskaja fonetika latinskogo jazyka*, Moskva 1987, 62.

[5] I. M. Tronskij, *Istoričeskaja grammatika latinskogo jazyka*, Moskva 1960, § 114.

V Ciceronově době byla za korektní pokládána výslovnost římské inteligence. O této výslovnosti psal Cicero jako o součásti přednesu takto: "*quare cum sit quaedam certa vox Romani generis urbisque propria, in qua nihil offendi, nihil displicere, nihil animadverti possit, nihil sonare aut olere peregrinum, hanc sequamur, neque solum rusticam asperitatem, sed etiam peregrinam insolentiam fugere discamus*" (de or. 3,44).[6]

Ačkoliv byla výslovnost latiny stále korigována normující školou, svědčí dílka římských gramatiků o nerovném souboji normy s realitou.[7] Starověké a potom i středověké spisy a zmínky o výslovnosti latiny měly normativní, preskriptivní charakter. Ta se ve středověku velmi lišila podle národů i regionálně a ani církev nezavedla jednotnou výslovnost, ačkoliv byla jedinou silou, která by to mohla učinit.

Problém výslovnosti latiny zajímal velmi intenzivně humanisty. Podnět k studiím v této oblasti zavdaly jistě také jejich velmi četné kontakty. Jako první závažné pojednání o otázkách výslovnosti se uvádí dialog Erasma Rotterdamského *De recta Latini Graecique sermonis pronuntiatione*, vydaný v Basileji r. 1528.[8] Erasmus v něm poukazoval na odlišnosti latinské výslovnosti své doby ve srovnání se starověkem, ale v praxi se nadále řídil tehdejší běžnou výslovností. Bylo to patrně rozumné stanovisko, protože radikální snahy změnit zavedené zvyklosti při výslovnosti řečtiny a latiny způsobily potíže novátorům jak v Anglii, tak i ve Francii.[9]

Nesnáze při vzájemné komunikaci latinsky mluvících jednotlivců se takovým řešením nikterak nezmenšovaly, někdy naopak nabývaly značných rozměrů, jak o tom svědčí úryvek z dopisu francouzského humanisty Iosepha Iusta Scaligera (1540-1609): "*Anglorum vero etiam doctissimi tam prave Latina efferunt, ut ... cum quidam ex ea gente per quadrantem horae integrum spatium apud me verba fecisset neque ego magis eum intelligerem, quam si Turcice locutus fuisset, hominem rogaverim, ut excusatum me haberet, quod Anglice non bene intelligerem.*"[10]

---

[6] "*Protože řeč rodilých Římanů spjatá s Římem má vyhraněný charakter a nic nás na ní neruší, nic nevyvolává naši nelibost, nic jí nelze vytknout, ani cizí přízvuk ani cizí pachuť, pokládejme ji za vzor a vyhýbejme se v řeči nejen nedbalosti, nýbrž i cizím a nepatřičným prvkům.*"

[7] Jejich souborné vydání: *Grammatici Latini* ex recensione HENRICI KEILII I-VII, Lipsiae 1857-1880.

[8] Nové vydání pořídili M. CYTOWSKA, Amsterdam 1973; I. KRAMER, Meisenheim am Glam 1978.

[9] A. TRAINA, 34 n.

[10] "*I ti největší angličtí učenci vyslovují latinu tak špatně, že když jednou jeden Angličan se mnou mluvil celou čtvrthodinu a já jsem nerozuměl o nic více, než kdyby mluvil turecky, požádal jsem ho, aby prominul, ale že anglicky nerozumím dost dobře*"; *Epistolae*, Lugduni Batavorum 1627, IV, N. 362, s. 700.

Neslavné výsledky snah humanistů shrnul nizozemský Iustus Lipsius (1547-1606): "*...pauci haec ad animum sive ad aures admittant, et si qui, tamen hactenus, ut scire ea velint, non uti.*"[11]

První kritická vědecká díla o latinské výslovnosti vznikla v Německu a jejich autory byli W. Corsen[12] a E. Seelmann.[13] Seelmannova kniha si dodnes zasluhuje pozornost pro své zpracování i proto, že předkládá mnoho autentických svědectví římských autorů. Mezi novější práce z této oblasti patří vedle uvedené publikace, jejímž autorem je A. Traina, také pojednání E. H. Sturtevanta, M. Bonioliové a W. S. Allena.[14] Dnes existuje také již rozsáhlá bibliografie studií o latinské výslovnosti, kterou vydal před několika lety L. Steitz.[15] Velmi poučný je pro školní účely článek M. Mangolda informující o nedostatcích ve výslovnosti latiny na německých školách.[16]

V těchto pracích je podáván obraz výslovnosti latiny během starověku a někdy i v pozdějších dobách. Je založen na přímém i nepřímém svědectví římských autorů, zejména gramatiků, a opírá se o ortografii latinských nápisů, o psaní latinských jmen a slov v řečtině a rovněž o způsob psaní přejatých řeckých slov v latině. Důležitou informaci poskytují data získaná i na základě metrické stavby latinského verše, rytmických klauzulí a v neposlední řadě i na základě teoretických poznatků latinské fonetiky a fonologie. I když dosti otázek zůstává ne zcela objasněných, je možno podat přehled o tom, jak se jednotlivé latinské grafémy [17] v klasické době zhruba vyslovovaly, někdy lze také informovat o pozdějších změnách výslovnosti některých fonémů. Jsme si vědomi toho, že otázky související s výslovností mají několik rozměrů, z nichž jen jeden se týká výslovnosti latiny ve starověku, zatímco další se vztahují k jejímu vývoji a tradici ve středověku a později. V tomto přehledu se omezujeme z praktických důvodů na preskriptivní představení zásad restituované výslovnosti, sporné otázky redukujeme na minimum,

---

[11] "*Několik lidí připustí, aby se tyto problémy dotkly jejich mysli nebo sluchu, a i ti jen pokud se týče teorie, ne praxe*"; *De recta pronunciatione Latinae linguae*, Lugduni Batavorum 1586.

[12] *Über Aussprache, Vokalismus und Betonung der lateinischen Sprache,* Leipzig 1858.

[13] *Die Aussprache des Latein*, Heilbronn 1885.

[14] E. H. STURTEVANT, *The Pronunciation of Greek and Latin*, Philadelphia 1940², reprint Groningen 1968; M. BONIOLI, *La pronuncia del latino nelle scuole dall'antichità al rinascimento I*, Torino 1962; W. S. ALLEN, *Vox Latina*, Cambridge 1965.

[15] *Bibliographie zur Aussprache des Latein*, Saarbrücken 1987.

[16] M. MANGOLD, *Phonetik und Phonologie des Lateinischen in der Schulgrammatik*, Probleme der lateinischen Grammatik, Darmstadt 1973, 59 nn.

[17] Grafém je základní prvek hláskového písma, který obvykle označuje jeden foném.

odkazujíce na odbornou literaturu. Déle se zdržujeme jen u výslovnosti těch grafémů, která se liší od naší.[18]

Latinská abeceda obsahuje v dnešním stavu dvacet čtyři grafémy:

A B C D E F G H I K L M N O P Q R S T U V X Y Z.

Pokud se Cicero (nat. deor. 2,93) zmiňuje pouze o jednadvaceti znacích, referuje o úzu své doby. Grafémy Y, Z byly totiž připojeny na konec abecedy až za Augusta a užívaly se ve slovech přejatých z řečtiny.[19]

Odlišení fonémů U a V je dílem až francouzského humanisty Pierre La Ramée (1515-1572). Při jeho zavádění však došlo k nedůslednosti, protože mezi *s/a* (*suavis*) a *s/e* (*Suetonius*) se píše *u*.

Vokály

Grafémy **A, E, I, O, V, (Y)** označovaly jak krátké, tak dlouhé samohlásky. V latinském vokalickém systému byla zpočátku základní opozice kvantitativní: Délka měla fonologickou platnost, srov. rozdíl mezi výrazy *māla – mala* nebo pády *fēmina – fēminā*. Spolu s ní se však uplatňoval také protiklad zavřeností a otevřeností vokálů, i když neměl zpočátku rozhodující význam. Pokud se týká timbru vokálů, byly dlouhé samohlásky kromě *ā* relativně zavřenější než odpovídající krátké. Teprve po zániku rozdílu mezi dlouhými a krátkými vokály nabyla opozice otevřenosti a zavřenosti samohlásek zásadního charakteru. Kvantitativní opozice ale nezanikala ani rychle, ani všude najednou a začátek jejího mizení se datuje na konec 3. st. po Kr.

Y se vyslovuje jako přední zaokrouhlený vokál: Grafém Y neoznačoval zvláštní foném, nýbrž alofon vokálu *i* a byl součástí výslovnosti latiny v ústech vzdělané římské společnosti. Jeho předlohou byl řecký labializovaný vokál υ.[20]

Diftongy

AE se vyslovuje **AE**: AE se v korektní artikulaci vyslovovalo jako diftong až do 3.-4. stol. po Kr. Poté se vyslovovalo jako otevřené *ę̄*, tedy odlišně od dlouhého *ē*, které bylo zavřené – *ę̄*. Byl tedy ve výslovnosti rozdíl mezi

[18] Zprávy římských gramatiků o výslovnosti latinských hlásek podává souhrnně J. SAFAREWICZ, *Historische lateinische Grammatik*, Halle 1969. Nemusíme ani zdůrazňovat, že latinské *r* bylo předojazyčné a kmitavé a tvořilo se kmitáním špičky jazyka v oblasti předních alveol. Nebylo čípkové-uvulární jako francouzské nebo německé *r*.

[19] V dřívějších dobách se řecké υ přepisovalo znakem V s hodnotou *u:* τύμβος – *tumba*: hrob, náhrobek; ζ se přepisovalo na začátku slova *s*: ζώνη – *sona*: pás, uvnitř slova *-ss-*: μάζα – lat. *massa*: těsto, ječný chléb.

[20] Jako praktický příklad jeho výslovnosti se uvádí francouzské [y] ve slovech *nul*, *pur*, tj. vysoká přední zaokrouhlená ústní samohláska artikulovaná s maximálním zaokrouhlením a vyšpulením rtů.

gen. sing. *longae* a adverbiem *longē*. Monoftongizované *ae* bylo bližší ve výslovnosti krátkému *e*, jak dosvědčují i záměny na pompejských nápisech (SAECVNDAE, VENAERIA).

OE se vyslovuje **OE**: OE se vyskytuje v omezeném počtu latinských slov a římští gramatikové jeho výslovnost nepopisují. Tato dvojhláska se monoftongizovala v zaokrouhlené zavřené dlouhé *ǭ*.[21]

Konsonanty

Některé konsonanty se v latině v intervokalickém postavení vyskytují i jako gemináty. V archaických latinských nápisech nebyly gemináty v písmu zaznamenávány a jejich zavedení do písma se připisuje Enniovi (239-169 př. Kr.). Avšak tento údaj se zřejmě týká pouze literární tradice. Od Augustovy doby se sporadicky gemináty vyznačovaly tak, že se nad konsonant umístil apex ´. Rozdíl mezi jednoduchými a zdvojenými souhláskami byl v latině fonologický, jak vyplývá ze srovnání slov *ager* – pole, *agger* – násep; *anus* – stařena, *annus* – rok, tj. gemináty mají v rámci slova rozlišovací schopnost.[22]

C se vyslovuje **ve všech pozicích** jako velární **K**: *cantor* [kantor]; *Celtae* [keltae]; *Cicero* [kikeró]; *communis* [kommúnis]; *cultura* [kultúra]; *Cyrus* [kírus]; *Caesar* [kaesar]; *coetus* [koetus]. Svědectví o této výslovnosti podávají latinské výpůjčky z řečtiny: κιθάρα – *cithara*, κίρκος – *circus*. Tuto výslovnost vysvětluje také paronomasie: *hic equus non in **arcem**, verum in **arcam** faciet impetum* (PLAUT. Bacch. 943).

Před předními vokály *e, i*, tedy ve skupinách ***ce, ci, cae, coe,*** nastávala palatalizace a asibilace. Její doklady jsou vzácné a pozdní: INTCITAMENTO, tj. *incitamento* (Itálie, 5. stol.), DISSESSIT, tj. *discessit* (Afrika, 5. stol.), *Niseam*, tj. *Niceam* (Fredegar). Ve verši básníka Ausonia (4. stol.) je patrná (částečná) aliterace:*(Venus) orta salo, suscepta solo, patre edita Caelo* (Epigr. 52). Změna nastala nejdříve ve skupině *ci*, za níž následoval vokál, a datuje se do 5. stol. Přitom však detaily tohoto procesu nejsou jasné a jeho výsledky jsou v různých románských jazycích různé. Palatalizace však nezasáhla po určitou dobu mluvu vzdělané vyšší vrstvy, jak o tom svědčí některé výpůjčky z latiny do němčiny: Kiste z *cista*, Keller z *cellarium* aj.

---

[21] V. VÄÄNÄNEN, *Introduction au latin vulgaire*, Paris 1981, 38 uvádí, že k monoftongizaci *oe* došlo nepochybně později než k monoftongizaci *ae*; první datovatelné doklady jsou z Pompejí. TRONSKIJ, § 67 poznamenává, že není jasné, jak se tento diftong v klasické latině vyslovoval. Podle jeho názoru se monoftongizoval "poměrně brzy" v zavřené zaokrouhlené *ē* a někdy sloužil přepisu řeckého dlouhého υ: λαγύνος – *lagoena*. Posléze se jeho zaokrouhlenost přestala projevovat.

[22] Mají však i jiné funkce, srov. J. HORECKÝ, *K otázke geminát v latinčine*, Recueil linguistique I, Bratislava 1948, 117 nn. Gemináty byly tvořeny jako následné spojení dvou stejných souhlásek.

TI se vyslovuje **ve všech pozicích TI**: Tuto výslovnost napovídá např. Vergilius Aen. 8, 322 n., když spojuje název Latia se slovesem *lateo*, či Polybios (200-120 př. Kr.), který přepisuje Terentiovo jméno Τερέντιος, apod. První datovatelné nápisy svědčící o výslovnosti *c*, při níž se uplatňuje asibilace (směrem k afrikátě *c*) a frikativnost (směrem k frikativám *s, z*), jsou z r. 140 po Kr. CRESCETSIAN(us) – *Crescentianus* a z 2. stol. po Kr. VINCENZVS – *Vincentius*. Další doklady jsou pozdějšího data: DEFENICIONIS – *definitionis* z období 222-235 po Kr., AMPITZATRV – *amphitheatrum* na plíšcích s kletbami z 2.-3. stol. po Kr., FIDENSUS – *Fidentius* z r. 395 po Kr. Ve 4.-5. stol. považují gramatikové Servius a Papirianus tuto výslovnost za správnou. Papirianus, jehož slova cituje Cassiodorus (485-580; 5,286 Keil), poznamenal: "...*iustitia cum scribitur, tertia syllaba sic sonat quasi constet ex tribus litteris t, z, i.*"[23]

H se vyslovuje **H**: Od začátku vývoje latiny byla hláska *h* nestabilní, jak je patrné na osudu výrazu *anser* ve srovnání se sanskrtským *hamsas* (českým *husa*) nebo jak je zřejmé z dat týkajících se změn ve slovech *di-ribeo* < *dis-habeo; *nil* < nihil. Římané ji pokládali za *aspiratio* (Cicero, or. 160; Quintilianus 1,5,19), za *spiritus* (Gellius 2,3,1; Martianus Capella 3,261; 5. stol.). Ve verši nemělo *h* vliv na poziční délku a náslovné *h* podléhalo ve verši elizi. Později se však ve složeninách *h* udrželo působením souvislosti se základními slovy: *horreo – abhorreo, hortor – adhortor* aj. Vyslovovat je patřilo podle gramatických pojednání a školní normy stále za korektní, ale v hovorové lidové latině, jak dokládají nápisy z Pompejí, se už nevyslovovalo. Slova *erus – herus*, pán; *harena – arena* svědčí o ortografických rozpacích Římanů často neznalých, kde je tato hláska náležitá a kde jde o chybu z neznalosti nebo ze snahy o hyperkorektnost.

Aspiráty **CH, PH, TH se vyslovují s aspirací**: *schola* [sk^{h}ola]; *philosophus* [p^{h}ilosop^{h}us]; *theatrum* [t^{h}eatrum]. Aspiráty představovaly cizí prvek v systému latinských fonémů a objevovaly se v přejímkách z řečtiny a etrušti ny ve výslovnosti vzdělaných vrstev. Gramatikové však stále považovali tuto výslovnost za normu. Frikativní výslovnost obdobná naší je doložena u aspirát pouze pro *ph* = *f* ve větší míře v druhé polovině 4. stol. Původně se ve slovech přejatých z řečtiny do latiny místo aspirovaných *ch, ph, th* psaly odpovídající okluzívy *c, p, t*: χάλιξ – *calx, cis, f.* – vápno; πορφύρα – *purpura*; θύος – *tus,turis, n.* – kadidlo. Tato výslovnost platila i pro běžnou nepěstěnou mluvu vůbec, jak je vidět z anekdoty, kterou vypráví Quintilián (12,10,57). Venkovský svědek, kterého se advokát zeptal, "*an Amphionem nosset*", odpověděl, že takového muže nezná. Když však advokát vyslovil toto jméno bez aspirace, svědek Ampiona dobře znal. Pouze u aspiráty *ph* je doložena frikativní výslovnost *f*; sporadicky je zaznamenaná již na pompej-

[23] TRONSKIJ, § 289.

ských nápisech, ve větší míře je pak zachycována v písmě od 3. stol. a běžně od 2. pol. 4. stol. *Appendix Probi* (z 5./6. stol.) opravuje výslovnost slova *ampora* a za správné pokládá *amfora*.

RH se vyslovovuje **RH**: *Rhenus* [rhénus]. *Rh, rrh* bylo zavedeno pro zápis řeckých jmen během 1. stol. př. Kr.: Ῥήγιον – *Rhegium*, Πύρρος – *Pyrrhus*. Není jisté, jak byla tato skupina vyslovována.[24]

Konsonant **V** se vyslovuje jako anglické **W**:[25] Grafém **V** označoval jak dlouhý, tak krátký vokál **u** a souhláskový foném **v**. Na samostatný souhláskový foném *v* ukazují minimální páry typu *volui – chtěl jsem, volvi – valil jsem* nebo *serui – svázal jsem, servi – otroci*. Jak vokál, tak konsonant měly k sobě velmi blízko. O tom svědčí vývoj některých slov: *luo – *se-luo > solvo* nebo *caveo – cautus, navis – naufragus*. Původně se vyslovovaly oba fonémy bilabiálně: Varro odvozuje slovo *auris* od *avere* (lingua 6,83), podle Quintiliána (1,6,36) podával L. Aelius Stilo etymologii slova 'rýma' *pituitam* (ak. sg.) jako *petit vitam*. Od 1. stol. po Kr. se však začal konsonant *v* vyvíjet v bilabilální konstriktivu. Dokladem toho směšování s *b*, např. BERVS – *Verus*, VENE – *bene*. Vývoj postupoval dále směrem k labiodentální konstriktivě *v*, obdobné našemu *v*.

QU se vyslovuje **KW**: Jde o neznělou veláru s doprovodnou labiální artikulací. Je to jeden foném a ve spojení se samohláskou nemá vliv na poziční délku.

GU se vyslovuje **GW**: K neznělé labioveláře se přidružuje znělá labiovelára *gu*, která se však vyskytuje pouze uvnitř slova po *n*, např. *lingua*.[26]

Ve skupinách souhlásek **NC**, **NG** se **N** vyslovuje jako **velární nosovka** ŋ, stejnou výslovnost má **G** ve skupině souhlásek **GN**: *anceps* [aŋkeps], *tango* [taŋgo], *agnus* [aŋnus]. Tato výslovnost je obdobná výslovnosti velární nosovky v našich slovech *venku* a *bingo*. Římští gramatikové popisují pouze výslovnost skupin NC, NG.[27]

Grafém **X** označoval spojení dvou souhlásek a **vyslovoval se nezněle**: *exemplum* [eksemplum], *Xerxes* [kserksés].

Grafém **S** označoval ve všech pozicích neznělou frikativu **S**: *sal* [sal], *rosa* [rosa], *habes* [habés].

Z se vyslovovalo **Z** (uvnitř slova dz?): Někteří latinští gramatikové, např. Marius Victorinus a Priscianus, se zmiňují o výslovnosti *sd*, ale podle M. Bonioliové[28] reprodukují názory řeckých gramatiků o výslovnosti řeckého ζ. Naproti tomu Vellius Longus se staví proti takovéto interpretaci: "*siquis secundum naturam vult excutere hanc litteram, inveniet duplicem non esse, si*

---

[24] Nenáležitě se objevilo *rh* v názvu řeky *Rhenus* z keltského slova *renos*; ALLEN, 33.

[25] Jako praktický návod pro výslovnost konsonantního *v* uvádí ALLEN, 40 výslovnost anglického *w* ve slově *wet*.

[26] J. Horecký, *Fonologia latinčiny*, Bratislava 1949, 22 n.

[27] Na složitost této otázky ukazuje TRONSKIJ, § 82.

[28] S. 112.

modo illam aure sinceriore exploraverit" (7,51,12 n. Keil). Standardní gramatika Leumannova[29] uvádí, že uvnitř slova v intervokalické pozici by se mohlo počítat s výslovnosti *z* jako *dz*.

To jsou hlavní rysy restituované klasické výslovnosti prosazované zhruba od šedesátých let. Stalo se tak poté, kdy tyto otázky byly předmětem diskuse na I. mezinárodním kongresu *Pour le latin vivant* v Avignonu v r. 1956, na němž měl hlavni referát profesor kielské univerzity E. Burck.[30] Restituovaná výslovnost se ujala na některých západoněmeckých univerzitách, zatímco na gymnáziích se prosadila pouze velární výslovnost *c* [k] a klasická výslovnost *ti* [ty] ve všech pozicích,[31] a užívá se na některých jiných zahraničních univerzitách. Jak víme podle latinských zpráv z finského rozhlasu, přiklonili se Finové k restituované výslovnosti s výjimkou diftongického *ae*, *oe*, které vyslovují v souhlase se svou tradicí jako monoftong.[32] Restituovaná výslovnost je běžná na mezinárodních setkáních latinistů, a to nejen na shromážděních propagátorů mluvené latiny. O její šíření se zasloužil zejména dr. Caelestis Eichenseer, redaktor *Vox Latina* a autor textu k audiokazetám o latinské výslovnosti; tento text je nyní zaznamenán na dvou kompaktních discích a poslouží spolu s dalšími nahrávkami z téže dílny jako nejlepší instrukce.[33]

ARGVMENTVM
De pronuntiatu linguae Latinae restituto

Exponuntur modi enuntiandae linguae Latinae, praesertim autem praebentur praecepta pronuntiatus restituti ad usum eorum, qui nostrum tralaticium adhibent. Qui pronuntiatus restitutus post conventum ex omnibus nationibus anno MCMLVI Avennionnem coactum in nonnullis regionibus servatur.

---

[29] M. LEUMANN, *Lateinische Laut- und Formenlehre*, München 1977[5].

[30] *Prononciation du latin*, Actes du Ier congrès international pour le latin vivant 1, 1956, 58-65.

[31] M. MANGOLD, 67.

[32] Tyto zprávy vyšly rovněž jako publikace: T. PEKKANEN – REIJO PITKÄRANTA, *Nuntii Latini I., II., III.*, Helsinki 1992, 1993, Tampere 1995.

[33] *Phonetice Latina; quae sonorum verborumve exempla pronuntiat Prof. Dr Maximilianus Mangold phonetista Saravipontanus*; *De pronuntiatu Latino; quae verba textusve pronuntiat Prof. Dr Maximilianus Mangold, phonetista Saravipontanus*. Doprovodný sešit k nim má název *Libellus textualis phonodiscorum compactorum Phonetices Latinae et Pronuntiatus Latini*, Saraviponti 1995. Jak kompaktní disky, tak doprovodný sešitek vydala Domus editoria Societatis Latinae, Universität – FR 6.3, D-66041 Saarbrücken.

AVRIGA 38-39 (1996-97), pp. 72-76

CESTA FRANTIŠKA VELIŠSKÉHO DO ŘECKA ANEB O VÝZNAMU AUTOPSIE

Alena Frolíková *(Praha)*

Po Vítězslavu Hálkovi, který jako první novodobý Čech jel navštívit Athény roku 1865, a po Janu Nerudovi, který je opravdu navštívil a napsal o nich nezapomenutelný fejeton roku 1870,[1] odejel jako třetí na klasickou půdu gymnaziální profesor, klasický filolog František Velišský (1840-1883). Byl tehdy už známý svým překladem Platónova *Lachéta*, *Kritóna* a *Symposia*. Vyučoval na Akademickém gymnáziu v Praze a podle *Výroční zprávy za rok 1873* "*...v I. půlletí měl dovolenou ... za příčinou cestování do Řecka a Egypta*".[2]

O datech Velišského cestování jsme informováni jen zcela nedostatečně. Píše, že byl ve Smyrně v říjnu. Také směr jeho cesty musíme víceméně rekonstruovat z jeho cestopisných fejetonů. Jel po trase Rusčuk – Cařihrad – Smyrna – Rhodos – Kypr – Syra (dn. Syros) – Athény – Korfu – Terst. O své cestě uveřejňoval fejetony v deníku *Pokrok*. Prvý vyšel už 7. prosince 1872, celkem jich vydal kolem dvaceti. Líčí v nich své dojmy z cest nebo informuje o památkách, objevených na řecké půdě. Protože Svobodova *Bibliografie* tyto fejetony nezachycuje, uvádím je v pořadí, jak vycházely:

Cyklus zvaný ***Z Asie***:

I. ***Výlet na Sipylos***, 7. 12. 1872;
II. ***Trally (Aidin) při Maeandru***, 19. 12. 1872;
III. ***Efesus***, 3. 1. 1873;
IV. ***Smyrna***, 6. 2. 1873;
V. ***Plavba v Archipelagu***, 19. a 20. 3. 1873.

Cyklus zvaný ***Obrázky z Východu***:

I. ***Turecká neděle***, 17. 4. 1873;
II. ***Beirut***, 22. a 23. 4. 1873;
III. ***Výlet k pyramidám***, 1. a 2. 5. 1873.

Poklad Priamův, 14. a 15. 7. 1874;

---

[1] Srv. o tom můj článek v ZJKF 25, 1983, 1-3, str. 73-83.

[2] Str. 42 a 57. Toto první půlletí tehdy trvalo od 1. října do 28. února. Nesprávně tedy uvedl jeho kolega Javůrek ve *Výroční zprávě Akademického gymnasia za rok 1884*, že byl Velišský v Řecku ve druhém pololetí 1872-3, a odtud se snad dostal chybný údaj i do článku Hynka Vysokého v *Ottově slovníku naučném* z roku 1907. Srv. k tomu i můj článek v LF 106, 1983, 2, str. 96-97.

Hrobka Agamemnonova, 30. 12. 1876 a 14. 1. a 22. 2. 1877;
Z Ruščuku do Cařihradu. Upomínka z r. 1872, 26. 7. 1877;
Upomínka na Cařihrad, 10. a 20. 3. 1878;
Nové starožitnosti, 27. 7. 1879;
O sošce Atheny nově nalezené, 19. 3. 1881.

Kromě toho napsal Velišský do časopisu *Osvěta* rozsáhlé odborné pojednání o Athénách, kterému předřadil cestopisný úvod, obsahující zprávu o krátkém pobytu na ostrově Syra (Osvěta 8, 1878, str. 210-226, 284-292, 379-388).

Předtím, v letech 1864-65, cestoval Velišský jako rakouský stipendista po Itálii a také o této cestě uveřejnil řadu drobných článků. Konečně v roce 1878 poznal berlínská, pařížská a londýnská muzea.[3] Znal tedy Velišský antický svět a jeho vzdělanost, zkušenost a kritický duch, patrný ve všech jeho pracích, ho kvalifikovaly na jednoho z nejlepších filologů a archeologů českých, jak ho také charakterizoval Hynek Vysoký v již citovaném článku v *Ottově slovníku naučném*. Jak svědomitě Velišský sledoval a jak rychle reagoval na nové objevy v antickém světě, zvl. řeckém, dosvědčuje i řada jeho článků o tehdy aktuálních výkopech v Tróji, Olympii, Pergamonu, Pompejích aj.[4] Přesto nemáme dodnes souborné a kritické zpracování Velišského díla ani jeho soubornou bibliografii. Ke dvěma nekrologům, zachyceným ve Svobodově *Bibliografii*, je třeba doplnit ještě článek M. E. Machka, uveřejněný v *Pokroku* 1883 dne 10. srpna, v den jeho pohřbu. Autor, Velišského žák, vzpomíná s dojetím mj. na to, jak poutavě vyprávěl Velišský svým žákům o cestách po antickém světě.

Z článků o svých cestách zamýšlel Velišský vydat knihu. Informuje nás o tom jeho přítel, redaktor *Osvěty* Václav Vlček ve vzpomínce na Velišského a Jindřicha Niederleho: "*Z cestopisů jeho přinesli jsme v Osvětě nejednu ukázku, budou tvořiti objemnou knihu a rozmnoží velmi podstatně naši cestopisnou literaturu. Byly by dojista již tiskem vydány, autor už jen pečoval o vhodné a hojné ilustrace, když jej vražedná ruka osudu tak krutě zasáhla*" (Osvěta 13, 1883, str. 914). K vydání této knihy už bohužel nedošlo a další osud rukopisu mi není znám.

Obraťme však nyní pozornost k Velišského řecké cestě. Navštívil na ní některé lokality, na nichž se kdysi rozkládala kvetoucí řecká města, ohledal tam pozůstatky antických památek, popsal krajinu a soudobý stav (Cařihrad, Smyrna a její okolí, zvl. Efesos, Syra). Největší pozornost však věnoval Athénám, kde se zdržel několik dní (Osvěta 8, 1878, str. 382). Článek o Athé-

[3] Srv. SVOBODA, *cit. dílo*, str. 170.

[4] Srv. zvl. LF 1, 1874, str. 161-214 a Osvěta 11, 1881, str. 37-50, 114-122, 293-308, 546-555, 626-634, 726-735, nedokončeno. Viděli jsme už výše, že o nich pohotově informoval i širší veřejnost v *Pokroku*.

nách, psaný v roce 1873,[5] uveřejněný až v roce 1878, je v naší novodobé literatuře první rozsáhlejší zprávou o stavu centra antické řecké civilizace. Velišského zájem, přístup i pohled je ovšem především odborný. Sám to formuluje takto: "*My přišli jsme do Athén nových hlavně a především, abychom v nich vyhledali starých*" (str. 218). Popisuje systematicky jednotlivé athénské památky a věnuje pozornost i muzejním sbírkám.

Přesto se však Velišský nevyhýbá ani poznání a úsudkům o Athénách soudobých, kriticky je pozoruje a popisuje a často vyjadřuje i dojem, kterým na něho tato místa a památky působí. Krajina se mu nelíbí: nejfrekventovanější epitheton, kterým ji charakterizuje, je ***pustý***, "*...všecky hory vůkol pusty jsou. Jsouce tvarem krásny a ozářeny čarovným světlem jižním, činily by krajinu neskonale krásnější, kdy by aspoň paty a boky jejich lesy pokryty byly. Než po tom na celém Východě podobně jako v Italii marně toužíme*" (str. 214). Tento stesk, se kterým jsme se setkali už u Hálka, svědčí o potíži člověka, zvyklého na šťavnatou líbeznost české krajiny, esteticky kladně zažít zcela odlišnou krajinu řeckou. Přitom je však Velišský první, kdo si všiml a zaznamenal zvláštní kvalitu světla v Řecku, které je zde opravdu jiné než snad kdekoliv na světě. Za věcný sloh popisu antických památek nastupuje v případě Parthenónu osobitější tón: "*nemůžeme do syta nadívati se a okouzleni jsme*" (str. 285), ale vzápětí se ptá: "*Čím tento blahý pocit vzniká?*" a věcně analyzuje jeho pravděpodobné příčiny, které shledává v dokonalé vyváženosti všech částí, a shrnuje: "*není možno, aby zde provedeno bylo něco lépe, že to dílo mistrovství svrchovaného, samo zjevení ducha řeckého: prostá, tichá vznešenost*" (str. 285).

V článku určeném pro širší vzdělanou veřejnost považoval Velišský zřejmě za nezbytné dát najevo i svůj názor na soudobé Řecko a jeho obyvatele. Jako vždy postupoval rázně a jeho soudy jsou značně striktní. Řecký stát charakterizuje především v souvislosti s péčí o antické památky. Jeví se mu "*malomocný*". Hovoří o nedostatku bezpečnosti v zemi, který brání cizinci ve výletech, např. k Marathónu, "*ba ani do bližší Eleusiny nemůže vydati se jinak než doprovázen jsa četníky na koních*". Totéž říkal Neruda, ale Velišský ho necituje. O Řecích říká: "*Valnou většinu nynějšího, z různých živlů pošlého obyvatelstva* ***nepronikla kultura*** *tou měrou, aby odložíc* ***loupežnické choutky****, za zlovlády turecké zmohutnělé, oddalo se poctivé práci...* ***K vytrvalé práci nedostává se Řekům vůbec chuti****, čehož důkazem největším jest zanedbávání rolnictví ... krajané jejich jen po snadném výdělku se pachtí, oddávajíce se téměř výhradně plavbě a obchodu ve velkém i malém*" (str. 216). Velišský dále vytýká Řekům politickou nesnášenlivost a nezřízené stranictví, považuje je za dosud nedospělé pro svobodomyslnou ústavu, jakou mají. Příčiny vidí částečně v historii, protože za turecké nadvlády "***lid***

[5] Srv. pozn. na str. 215.

dílem zdivočil, dílem zotročil a utvrdil se ve lstivosti, potměšilosti, klamu a podvodu a ve všech neřestech, jež otroctví plodí" (str. 217). I Velišský podobně jako Neruda hovoří v této souvislosti o proniknutí různorodých cizích živlů, slovanských, arabských, vlašských a zvl. albánských. Velišský však uznává i jakýsi stupeň regenerace, který připisuje vlivu antické literatury. Činnost na poli literárním je také to jediné, co Velišský shledává na Řecích hodno vší chvály (str. 216). Zmiňuje se také o řecké snaze o zvětšení státního území a poznamenává: "*Až budou míti Epirus, Thessalii, Krétu a některé ostrovy, shledá se, bude-li učiněn konec steskům. Možná, že konečně také ke všemu opakovati se budou opět snahy centralizační a uniformující, jakéž* ***obyvatelstvo ostrovů Ionských*** *roztrpčují,* ***tak že někdejšího anglického protektorství želí***" (str. 217).

Můžeme tedy shrnout, že obraz novodobého Řecka, který Velišský načrtnul, není v podstatě odlišný od obrazu Nerudova. Velišský také nenavštívil a nepoznal větší úsek tohoto státu než předchozí čeští cestovatelé, o kterých byla řeč. Jeho fejetony nemají navíc uměleckou úroveň Hálkových nebo Nerudových a nedostalo se jim knižní podoby, ve které by se mohly soustavněji šířit a působit. Ale nezapomínejme na svědectví jeho žáka o výkladech ve škole; vliv jeho informací o Řecku nebyl úplně zanedbatelný.

S osobností profesora Velišského je spojeno ještě jisté novum, které přistoupilo k dosavadní záporné reakci českých cestovatelů na Řecko. Jak je známo, vydal Velišský roku 1876 rozsáhlou knihu ***Život Řekův a Římanův*** (XVI + 520 stran), soubornou práci o antických starožitnostech, vybavenou 550 vyobrazeními v textu. Kniha vyvolala nepříznivou kritiku v *Listech filologických*, jejímž nastrčeným autorem byl mladičký gymnaziální profesor J. Král (nar. 1853). Vznikla ostrá polemika, jejíž součástí se stala i otázka významu autopsie. V úvodu své knihy totiž Velišský napsal o výběru obrázků: "*V té příčině valnou podporou mi byla autopsie a studium, jež konal jsem v Italii, jmenovitě v Pompejích, museu neapolském, v Římě, jakož i později v Athénách a v Malé Asii. I přiznávám se, že bych sotva se byl vydal na dílo tak nesnadné nejsa sobě vědom, že věci, o nichž píšu, s velikou část poznal jsem vlastním názorem*" (str. IX). Tato prostá slova, jejichž případnost se zdá být evidentní, vyvolala u Krále odpor a zaútočil ve své recenzi mimochodem také tímto směrem.[6]

Velišský se na kritiku ozval a v zápalu polemiky stal se význam autopsie jedním z předmětů boje. Král, jak známo, nabyl v tomto boji vrchu. Jeho spisek ***Suum cuique...*** (Praha 1878), který Velišského prakticky umlčel, obsahuje i rozsáhlejší výklad o významu autopsie. Král především prohlašuje, že autor souborného díla o antických starožitnostech obvykle vychází ze zpráv antických autorů, které už byly dávno všechny sebrány a utříděny;

[6] Srv. LF 4, 1877, str. 118 a 124.

implicite tu tedy říká, že autopsie není potřeba. Potom upřesňuje, že "*autopsie nutně není potřebí ke psaní souborného díla..., které nezabíhá a zabíhat nemůže do podrobností... Hojnost spolehlivých ilustrací a důkladných popisů nahrazuje tak vydatnou měrou autopsii, že může, jak mi každý připustí, odvážiti se i tam, kde nemá zkušenosti autoptické, o sepsání takových děl souborných s úspěchem, užívaje spolehlivých písemných pomůcek a řídě se zdravým rozumem. Kolik lidí psalo až ku podivu věrně i dle soudů lidí autopticky zkušených o věcech, jichž ani nespatřili! Autopsie nutna jest jen tam, kde se jedná o dotvrzení nějakého mínění nového aneb o výklady věcí jinými nepopsaných*" (str. 12-13). Jako příklad uvádí pak Král práci Overbeckovu o Pompejích. Autopsie pomohla podle Krále Velišskému jen skrovně a "*rozhodně to není zásluha vědecká*" (str. 16).

Citovala jsem poměrně rozsáhle – i když jsem vynechala všechny jedovatosti, kterých Král v polemice užil –, aby lépe vynikl jeho postoj ve věci autopsie. Slyšíme, jak se tu sebevědomě – a omezeně – ozývá filolog, jednostranně přeceňující význam písemného svědectví. Dnes bychom takový postoj považovali za nepochopitelný. Ale ve své době mohl mít značnou váhu díky tomu, že ho zastával autor posledního, "vítězného" monologu v polemice. K nepříznivému obrazu Řecka a k výzvám nejezdit tam přibylo tak "odborné" dobrozdání, že vlastně ani pro odborníky není osobní shlédnutí lokalit a památek antického světa bezpodmínečně nutné. Zdálo se, že ortel nad cestami do Řecka byl v Čechách vynesen.

ZUSAMMENFASSUNG

Die Reise von František Velišský nach Griechenland oder Über die Bedeutung der Autopsie

Der Gymnasialprofessor Velišský war ein der ersten tschechischen Reisenden Griechenlands, der das Land im Jahre 1872 besuchte und in vielen Feuilletonen beschrieb. Sein Verhältnis zu den ehemaligen Griechen war ähnlich kritisch wie dasjenige von Neruda. Velišský schätzt die Autopsie für die Vorbereitung seines Buches *Das Leben von Griechen und Römern* (1876) hoch; diese Ansicht hat eine Polemik über die Bedeutung von Autopsie für die klassische Philologie hervorgerufen.

AVRIGA 38-39 (1996-97), pp. 77-80

NEZNÁMÝ DOPIS AKAD. SERGEJE ALEXANDROVIČE ŽEBELEVA UNIV. PROF. FRANTIŠKU NOVOTNÉMU[1]

Igor Lisovyj *(České Budějovice)*

Akademik Sergej A. Žebelev (1867-1941) patří do generace těch učenců v oboru antiky, jejichž vědecké zájmy se začaly formovat v carském Rusku a rozvíjely se v porevoluční době (srov. např. S. J. Lur'je, S. I. Sobolevskij, I. I. Tolstoj). S. A. Žebelev v sobě spojil talent historika, archeologa, epigrafika a klasického filologa, k čemuž mu napomohla dobrá studijní průprava, získaná na 2. klasickém gymnáziu a na historicko-filologické fakultě univerzity v St.-Petěrburgu (1886-1890). Žebelev měl dobrou školu praktického života: hned po absolvování univerzity začal pracovat na katedře klasické filologie, stal se písařem univerzitního muzea starožitností, pak soukromým docentem a univerzitním profesorem; r. 1927 byl jmenován akademikem. Byl tajemníkem historicko-filologické fakulty (1905-1909), prorektorem univerzity (1911-1912), děkanem téže fakulty (1918-1919) a dva měsíce vykonával dokonce i funkci rektora (1919). Mimo to byl stálým zástupcem předsedy Státní akademie dějin hmotné kultury SSSR (GAIMK) a za leningradské blokády zůstal v městě jako ředitel všech neevakuovaných vědeckých institucí. V práci projevoval rozvážnost a svědomitost, byl velice skromný, měl porozumění pro starosti jiných a ve všem byl velmi energický.

O svém vzdělání S. A. Žebelev zanechal *Vlastní nekrolog*, jejž napsal r. 1932 dva dny před svými 65. narozeninami (S. A. Žebelev, *Iz universitětskich vospominanij: 1886-1890 gg.* – Vestnik drevněj istoriji 1968. Nr. 3, s. 158-175). Z této práce se dozvídáme, že jeho spolužáky na univerzitě byli později známí znalci starověku B. A. Turajev a A. I. Pokrovskij a že jeho hlavními učiteli řecké filologie byli V. K. Jernštedt a P. V. Nikitin. Jernštedt přednášel o Thúkýdidovi, Pseudo-Longinovi, Pausaniovi, Aristotelovi a Eurípidovi a vedl seminář o Lýsiovi, Hypereidovi a o řecké stylistice a paleografii. P. V. Nikitin přednášel o Démosthenovi, Aischylovi, Aristofanovi,

[1] Originál dopisu nalezl počátkem osmdesátých let profesor Radislav Hošek z filozofické fakulty UK v Praze ve fondu Františka Novotného (bez bližší signatury) v Literárním archivu ČSAV v Praze. S laskavým svolením vedení archivu poskytl profesoru R. Hoškovi při vyhledávání materiálu pomoc správce archivu p. Kajfr, za což mu patří zasloužený dík. Zvláště děkuji při této příležitosti profesorovi R. Hoškovi za to, že mi dovolil tento vzácný dopis uveřejnit.

Theokritovi, Plútarchovi a o dějinách řecké poezie; vedl kurs četby Sofoklea a seminář překladu textu Cornelia Nepota z latiny do řečtiny. U akad. B. B. Latyševa Žebelev studoval Plútarchova *Aristeida* a 6. knihu Thúkýdida a cvičil se také v překladu z ruštiny do řečtiny.

Za svého působení na univerzitě S. A. Žebelev projevil velký zájem o Platóna, a to jak pod vlivem "monotónního" profesora M. I. Vladislavleva, tak i "živého vřídla" – profesora A. I. Vveděnského. Za zmínku stojí i to, že během kursu *Dějiny Slovanů* S. A. Žebelev studoval u prof. V. I. Lamanského dějiny husitského hnutí a projevoval živý zájem o Čechy a Moravu.

Když se stal zástupcem předsedy GAIMK, věnoval se především dějinám a kultuře severního Černomoří a překladům antických autorů. Uspořádal a spolu s prof. S. I. Kovaljovem vydal vynikající výbor z pramenů *Antičnyj sposob proizvodstva v istočnikach* (Leningrad 1933). Současníky byly vysoce ceněny jeho překlady Aristotelovy *Poetiky* a Platónových dialogů.

První, byť i neúplný překlad Platónova díla do ruštiny vznikl již koncem 18. století. Na publikaci *Tvorenij velemudrogo Platona* ve 4 svazcích v překladě I. Sidorovského a M. Pachomova (St.-Petěrburg 1780-1785) navázal potom překlad prof. V. N. Karpova (1863-1879). Nato se ruským čtenářům dostaly do ruky dva svazky Platónových dialogů v překladech V. S. Solovjova a S. N. Trubeckého (Moskva 1899-1903). Samostatný překlad Platónova *Protagora* od A. Dobiáše vyšel v Kyjevě r. 1890.

S. A. Žebelev zamýšlel spolu s kolegy L. P. Karsavinym a E. L. Radlovym vydat sebrané spisy Platónovy v 15 svazcích. Z tohoto záměru se však podařilo uskutečnit jen část, a to 6 sešitů v řadě *Trudy Petěrburgskogo filosofskogo obščestva I* (1923), *IV* (1922), *V* (1922), *IX* (1924), *XII* (1923), *XIV* (1923). Samostatně byly publikovány sv. I (*Euthyfrón, Obrana Sókratova, Kriton, Faidón*) – Petrograd 1923, sv. IV (*Parmenidés, Filébos*) – Leningrad 1924, sv. XII-XIV (*Zákony, Dodatek k Zákonům*) – Petrograd 1923 (viz PLATON, *Sočiněnija. T. 3, č. 2.* Moskva 1972, s. 651).

Jasnější světlo na osudy ruských překladů Platóna vrhá Žebelevův dopis brněnskému univerzitnímu profesorovi PhDr. Františku Novotnému:

Ленинград, 8 июня 1932.

Глубокоуважаемый Коллега,

сердечно благодарю Вас за щедрый ἀντίδωρον. *С Вашею книгою о письмах Платона я имел возможность ознакомиться вскоре же после появления ее в свет. Еще несколько лет до этого, письма Платона были переведены мною для издания нового перевода всех сочинений Платона. И понятно, с каким живым интересом и многообразным для себя поучением я штудировал Вашу книгу, сколько поправок я должен был, в результате этого штудирования, внести в свой перевод. Не сочтите за комплимент, а поверьте мне: из всей довольно значительной ли-*

тературы о письмах Платона Ваша столь обстоятельная и трезвая книга дала мне больше всего нужного и важного. Таким образом уже до этого письма я духовно вступил с Вами в научное общение, и Ваша книга в течение многих месяцев не сходила с моего стола. Не по моей вине задуманное предприятие – дать новый русский перевод всего Платона – расстроилось, и удалось выпустить лишь 6 томиков перевода, исполненного отчасти мною, отчасти моими учениками под моей редакцией. Не попал в эти 6 томиков исполненый мною перевод "Государство" и писем; последнему я должен теперь радоваться, потому что, если переводу писем суждено когда-либо появиться, на что, не скрою, надежды немного, этот перевод будет более удачным, и этим он будет обязан Вашему комментарию.

Еще раз благодарю Вас за присланную книгу и прошу принять от меня на память несколько моих мелочей, поскольку они у меня оказались.

С искренним приветом

Преданный Вам

С. Жебелев

Překlad

Leningrad, 8 června 1932.

Velevážený kolego,

děkuji Vám srdečně za štědré ἀντίδωρον. S Vaší knihou o Platónových listech[2] jsem měl možnost seznámit se krátce po jejím vydání. Již před několika lety jsem přeložil Platónovy listy pro publikaci nového překladu všech Platónových spisů. Je pochopitelné, že jsem Vaši knihu studoval s mimořádným zájmem a mnohostranným vlastním užitkem; kolikrát jsem musel opravovat svůj překlad v důsledku tohoto studia! Nepovažujte to za kompliment a věřte mi: ze vší významné literatury o Platónových listech Vaše důkladná a střízlivá kniha mi dala nejvíce. Tedy už před tímto dopisem jsem duchovně vstoupil s Vámi do vědeckého kontaktu a Vaše kniha po několik měsíců neopouštěla můj stůl. Není mou vinou, že úmysl pořídit nový ruský překlad celého Platóna je zmařen; podařilo se publikovat pouze 6 svazků překladu, pořízeného částečně mnou, částečně mými žáky pod mou redakcí. Do těchto 6 svazků se nedostal můj překlad Ústavy a listů; koneckonců bych tomu teď měl být rád, protože pokud je překladu listů souzeno někdy se objevit, a nemohu tajit, že je na to málo naděje, bude tento překlad zdařilejší, za což bude vděčit Vašemu komentáři.

[2] Jde o knihu Franciscus Novotný, *Platonis epistulae commentariis illustratae* (Brno 1930), která vyšla jako č. 30 v sérii *Spisy FF MU* v Brně.

Ještě jednou Vám děkuji za poslanou knihu a prosím, abyste ode mne přijal na památku několik mých drobností, které jsem měl k dispozici.

S upřímným pozdravem

Vám oddaný

S. Žebelev

RÉSUMÉ

Une lettre inconnue de S. A. Žebelev à František Novotný

Publication d'une lettre de l'académicien Sergej Alexandrovič Žebelev, chercheur russe dans le domaine de l'histoire et de la culture de l'antiquité, adressée au professeur de l'université František Novotný. Žebelev renseigne Novotný sur son projet de la publication de l'oeuvre de Platon en russe.

AVRIGA 38-39 (1996-97), pp. 81-85

Z JUBILEÍ RUSKÉ A UKRAJINSKÉ VĚDY O ANTICE

Kazimir Revjako – Igor Lisovyj *(České Budějovice)*

V. V. Latyšev (1885-1921)

Roku 1916 byl v St.-Petěrburgu publikován již v druhém vydání první díl sborníku *Inscriptiones antiquae orae septentrionalis Ponti Euxini Graecae et Latinae* (*IosPE*) a pod tímto titulem je skromně napsáno jméno akademika Vasilije Vasiljeviče Latyševa. "*V. V. Latyšev,*" napsal známý badatel Johannes Irmscher, "*stojí před naším duchovním zrakem jako gigant pracovní způsobilosti, který dobře ovládal kterékoliv odvětví věd o antickém starověku*" (Vestnik drevněj istoriji 1967, Nr. 2, s. 118).

Na začátku vědeckého vzletu tohoto tverského rodáka bylo studium klasické filologie na petěrburgské univerzitě pod vedením profesora F. F. Sokolova, pak se zúčastnil dvouleté vědecké cesty do Řecka (1880-1882). Po návratu z Athén dostal za úkol od Ruské archeologické jednoty sebrat, zhodnotit a publikovat nápisy antických měst Černomoří. Roku 1883 se habilitoval prací *O některých aiolských a dórských kalendářích* a r. 1887 podal práci doktorskou *Bádání o dějinách a ústavě Olbie*. Věnoval se i pedagogické činnosti jako docent univerzity i jako ředitel gymnázia při historicko-filologické vysoké škole v Petěrburgu, pak jako pomocník ředitele kazaňské okresní školní správy a zástupce ředitele oddělení Ministerstva osvěty. Vynikající jsou i jeho učebnice, a to *Očerk grečeskich drevnostěj, č. 1: Gosudarstvennyje i vojennyje drevnosti* (Vilna 1884); *Č. 2: Bohosluženije i sceničeskije drevnosti* (St.-Petěrburg 1889).

V době, kdy se stal doktorem věd, byl již publikován 1. díl *IosPE* a také zajímavý a dodnes užitečný příspěvek o ústavě Chersonésu Taurského podle epigrafických pramenů (Žurnal ministěrstva narodnogo prosveščenija, červenec 1884). V. V. Latyšev navštívil Charkov, Cherson, Kerč, Tamanský poloostrov, Theodosii, Chersonéský klášter, Oděsu, Kišiněv a Moskvu. V důsledku toho bylo prozkoumáno 245 nápisů Olbie a Chersonésu, a také Tyru, Kerkinitidy a Charaxu. Díky této práci Latyšev získal titul akademika Berlínské akademie věd (1891) a pak Ruské akademie věd (1893).

Když srovnáme druhé vydání výše uvedeného sborníku *IosPE* s prvním vydáním, je vidět, že tato publikace je nejenom podstatně rozšířenou, ale i zdokonalenou variantou. Spolu s publikací textů nápisů máme k dispozici četné fotografické a grafické kopie. Doplněn je komentář, z kterého se čtenář dozví o vývoji výzkumu každého nápisu; jsou uvedeny i překlady dokumentů. Druhý svazek tohoto stejnojmenného vydání je věnován nápisům

Bosporu (Petěrburg 1890) a čtvrtý černomořským nápisům objeveným v letech 1885-1900 (Petěrburg 1901). Třetí svazek, jenž měl zahrnovat kolky na amforách, není publikován dodnes (jeho autorem byl J. M. Pridik).

Přestože máme dnes k dispozici nové, úplné vydání nápisů Bosporu (Moskva – Leningrad 1965), doplněk k nápisům Olbie (Leningrad 1968) a dokonce i komentovanou publikaci nových epigrafických památek z Chersonésu E. I. Solomonikové (Kyjev 1964, 1973), zůstává sborník uspořádaný V. V. Latyševem cennou vědeckou edicí pro odbornou veřejnost.

Přínosem byla také jeho interpretace epigrafických památek. Např. jestliže se dříve soudilo, že všechny známé nápisy z Olbie jsou svým původem z postgetského období, Latyšev dokázal opak: nápisy z 5.-4. stol. př. n. l. a dekret na počest Protogéna (*IosPE* I, 32) datoval do helénistické doby, což není v rozporu s názory dnešních badatelů.

Při analýze chersonéského dekretu na počest Diofanta (*IosPE* I, 352) došel badatel k závěru, že termín *proaisymnétés* je třeba chápat jako *člen rady*, analogicky k athénskému *prytanovi*. Zajímavé je i pozorování V. V. Latyševa o tom, že kolegium stratégů helénistického Chersonésu bylo vystřídáno v době římské kolegiem archontů (srov. *IosPE* I, 359, 363, 372, 392, 404). Jeho názor o chersonéské přísaze (*IosPE* I, 401) jako přísaze efebů však nenašel podporu u dalších badatelů. Ti v ní viděli akt mající vztah k událostem politického rázu, možná způsob, jak zachránit ve městě demokratickou ústavu (srov. S. J. Saprykin, *Gerakleja Pontijskaja i Chersoněs Tavričeskij*, Moskva 1986, s. 143-157).

V badatelské paletě akademika V. V. Latyševa jsou příspěvky o Černomoří (většina z nich je publikována ve sborníku *PONTIKA*, St.-Petěrburg 1909, 430 str.), publikace neznámých nápisů z ostrova Chiu a publikace řeckých křesťanských nápisů z jihu Ukrajiny a Ruska. Originální jsou i jeho překlady Solóna, Theokrita, Meleagra, Moscha, Músaia, Martiala a Aisópa. V. V. Latyšev je autorem unikátní antologie textů antických spisovatelů o Černomoří (*Izvestija drevnich pisatělej grečeskich i latinskich o Skifiji i Kavkaze, 1-2*, St.-Petěrburg, 1890-1906).

K. Revjako

M. P. Drahomanov (1841-1895)

Jméno Mychajla Petrovyče Drahomanova patří dnes jak ukrajinské, tak i bulharské vědě. Nebyl ověnčen slávou akademika, nebyl ani typem kabinetního učence. Celý svůj život věnoval převážně pedagogické a veřejné činnosti.

Když se v prosinci r. 1894 slavilo ve Lvově jeho jubileum, dostal mezi jinými od černihovských občanů jako dárek obraz známého ukrajinského básníka a malíře Tarase Ševčenka, kterého obdivoval. Na obraze byl napsán

verš slavného Horatia (III,3): "*Iustum et tenacem propositi virum*" (*M. P. Drahomanov: 1841-1895. Jeho jubylej...*, Lviv 1896, s. 47).

Fr. Řehoř po smrti Drahomanova napsal M. Pavlykovi do Lvova: "*Želím v něm ztrátu apoštola vědy, a muže, jenž pro lásku k svému lidu podstoupil cestu křížovou*" (*opus cit.*, s. 205).

Jeho otec a matka patřili k potomkům ukrajinských kozáků, ke drobným šlechticům (Drahomanům). Otec se věnoval literatuře a strýc tajně společnosti Spojení Slovanů. Jeho sestrou byla spisovatelka Olena Pčilka a jeho neteří známá básnířka Lesja Ukrajinka.

Absolvoval gymnázium v Poltavě, kde byl jeho učitelem latiny Polak Polewicz. "*Roku 1853,*" zaznamenává ve vlastním životopise M. Drahomanov, "*jsem začal se studiem na poltavském gymnáziu, kde jsem zvláště horlivě studoval latinu a projevil zájem o římské dějiny; řečtinu jsme nestudovali, já jsem však s velkým nadšením četl v překladu Homéra a dějiny Řecka od Gillese*" (*opus cit.*, s. 332).

Pak nastoupil na Univerzitu sv. Vladimíra v Kyjevě (1859-1863). Po jejím ukončení přednášel zeměpis na druhém kyjevském gymnáziu a věnoval svou pozornost disertační práci o císaři Tiberiovi (obhájil ji r. 1864). Snažil se dokázat, že krize římské republiky neznamenala pád celého římského světa, ba naopak, přispěla k jakémusi progresivnímu rozvoji v sociální a kulturní oblasti (*Imperator Tiberij*, in: Kyjevskije universitětskije izvestija 1864, Nr. 1, s. 1-55; Nr. 2, s. 1-58).

Roku 1869 M. Drahomanov publikoval svou magisterskou práci *Vopros ob istoričeskom značeniji Rimskoj imperii a Tacit*, v níž se postavil proti existující idealizaci Tacitova díla v ruské vědě. Přestože její ocenění nebylo jednoznačné, rada kyjevské univerzity jej jmenovala soukromým docentem; roku 1865 začal přednášet studentům všeobecné dějiny. Roku 1870 se stal univerzitním docentem a podnikl studijní cestu do zahraničí, a to do Berlína, Lipska, Prahy, Vídně, Heidelbergu a Florencie.

Protože byl pronásledován za své politické názory ruským carismem, Drahomanov emigroval r. 1876 do Ženevy a pak r. 1889 do Sofie, kde přednášel na univerzitě. V Sofii i zemřel.

Z výše citovaného životopisu M. Drahomanova je známo, že historik je autorem zajímavé práce o církvi a státu v římské říši (její první část zmizela v archivech petěrburgské cenzury). Měl také zájem o postavy žen v římské říši, o první dějepisce Řecka aj. Je autorem obšírné eseje o Panně Marii.

Přál si a také prakticky usiloval o zavedení latinské abecedy do slovanských jazyků. Když cestoval po Haliči, Bukovině a Maďarsku, sebral mezi přáteli finanční prostředky na podporu Hercegoviny, zachvácené plamenem povstání.

Byl to opravdový apoštol a cesta k jeho tvůrčímu odkazu o antickém starověku si zaslouží pozitivní hodnocení.

I. Lisovyj

Literatura:

S. A. Žebelev, *Vasilij Vasiljevič Latyšev (nekrolog).* Vizantijskij vremennik 24, 1926, s. 105-110.

F. I. Uspenskij, *Pamjati akaděmika V. V. Latyševa.* Izvestija Akaděmiji nauk SSSR 20, Nr. 9, 1926, s. 577-584.

L. E(lnickij), *Pamjati akaděmika V. V. Latyševa.* Vestnik drevněj istoriji 1946, Nr. 4, s. 166-168.

A. I. Boltunova, *Iz černovikov V. V. Latyševa.* Vestnik drevněj istoriji 1951, Nr. 2, s. 120-126.

N. P. Šklajev, *Vydajuščijsja russkij epigrafist akaděmik V. V. Latyšev (1855 -1921).* Učonyje zapiski Kazanskogo universitěta 112, Kn. 5, 1952, s. 117-151.

N. I. Novosadskij, *Ob učenych trudach akaděmika V.V. Latyševa.* Sovetskaja archeologija 22, 1958, s. 31-35.

T. N. Knipovič, *Vasilij Vasiljevič Latyšev kak issledovatěl Severnogo Pričernomorja v antičnuju epochu.* Sovetskaja archeologija 22, 1955, s. 7-14.

A. I. Tjumeněv, *V. V. Latyšev i istorija Chersoněsa.* Sovetskaja archeologija 22, 1955, s. 15-32.

A. V. Nikitskij, *Vasilij Vasiljevič Latyšev (1855-1921).* Vestnik drevněj istoriji 1972, Nr. 4, s. 181-188 (publikace je připravena V. P. Jajlenkem).

* * *

Disput privat-docenta M. P. Dragomanova v zasedaniji istoriko-filologičeskogo fakultěta universitěta sv. Vladimira. Žurnal ministěrstva narodnogo prosveščenija 1870, Nr. 3, otd. 4, s. 3-20.

Mychajlo Petrovyč Drahomanov: 1841-1895. Jeho jubilej, smerť, avtobiohrafija i spys tvoriv. Zlahodyv i vydav M. Pavlyk. Lviv 1896. 442 str.

Mychajlo Drahomanov, *Avtobiohrafija (1841-1889).* Kyjiv 1917. 59 str.

Fedir Slusarenko, *Studii M. Drahomanova z istoriji Rymu.* Referát na Drahomans'kim svjati Pedagogičnoho instytutu. Praha 1925.

P. Atanasov, *Mychajlo Drahomanov i Sofijs'kyj universytet.* Vsesvit (Kyjiv) 1962, Nr. 12, s. 98-106.

M. V. Kašuba, *M. Drahomanov pro Tacita,* in: Tezy dopovidej 39. naukovoji konferenciji Lvivs'koho universytetu. Lviv 1965.

RÉSUMÉ

Deux anniversaires de la science russe et ukrainienne de l'antiquité

La contribution sur V. V. Latyšev donne une brève caractéristique de ses activités scientifiques. La publication des inscriptions qu'il a éditée (*IosPE*, vol. I, éd. 2) reste jusqu'aujourd'hui une source importante pour la connaissance de l'histoire de la partie Nord du bassin de la mer Noire.

La contribution suivante a pour but d'attirer l'attention du public scientifique sur le personnage du chercheur et pédagogue ukrainien Mychail Drahomanov qui a influencé, par ses activités, non seulement la pensée ukrainienne, mais aussi russe et bulgare, sur l'antiquité.

AEQUALITAS NUMEROSA

Jana Kepartová *(Praha)*

Ústav pro klasická studia AV ČR uspořádal dne 9. 5. 1996 v Lannově vile v Praze-Bubenči vědecké setkání s názvem *Aequalitas numerosa. Řád světa a řád umění.* Hlavním bodem programu byla přednáška prof. Ernsta Bergera z Basileje *Koncept umělce.*[1] Kulatý stůl, který následoval, byl věnován naukám o proporcích uměleckých děl a jejich vývoji od klasického Řecka do středověku. Pavel Oliva vystoupil s epigrafickým příspěvkem *Stichoi epipsefoi.*

Jan Bažant pohovořil o významu čísla v Byzanci a Lenka Karfíková přednesla obšírnější příspěvek o numerické struktuře uměleckého díla a její mnohonásobné adekvaci v Augustinově spise *De musica VI* a Bonaventurově *Itinerariu 2.*

Závěrečná diskuse přinesla upřesnění a vyjasnění některých bodů tématu, ale i inspiraci k dalšímu zamyšlení. Užitečné interdisciplinární setkání shromáždilo zájemce různých specializací.

[1] Přednáška E. Bergera bude otištěna v příštím čísle Aurigy.

 AVRIGA 38-39 (1996-97), pp. 87-88

ZA PROFESOREM KARLEM JANÁČKEM

Pavel Oliva *(Praha)*

Profesor Karel Janáček věnoval vedle své vynikající badatelské činnosti a záslužné činnosti pedagogické mnoho sil také vědecko-organizační práci, a to zejména v Jednotě klasických filologů. Po smrti svého učitele prof. Karla Svobody se stal v lednu roku 1961 jejím předsedou. Navázal na bohaté dědictví české klasické filologie, které vznikalo v někdejší Jednotě českých filologů a na stránkách jejího periodika *Listů filologických*. Ve svém zamyšlení nad osudy české klasické filologie od poloviny minulého století, které přednesl u příležitosti stého výročí Jednoty českých filologů, poukázal na hlavní vývojové tendence bádání o antickém starověku a jeho tradicích a výstižně hodnotil přínos předních představitelů oboru počínaje Janem Kvíčalou a Josefem Králem až po Josefa Dobiáše, Jaroslava Ludvíkovského a Bohumila Rybu.

Konference věnovaná tomuto jubileu Jednoty českých filologů se konala v Liblicích v září roku 1968 v tíživých dnech poznamenaných vpádem sovětských tanků. Profesor Janáček hovořil ve svém projevu o plodných tradicích české filologie, o podílu jejích protagonistů, bohemisty Jana Gebauera a klasického filologa Josefa Krále, na boji proti pravosti *Rukopisů* i o rozvoji bádání v době první republiky a připomněl také pevný postoj českých klasických filologů v době nacistické okupace. Vyzdvihl význam mezinárodní spolupráce a současně i národní specifiky bádání o antice a jejím dědictví.

Jako předseda Jednoty klasických filologů pečoval profesor Janáček zejména o přednáškovou činnost. Vždy dovedl výstižně charakterizovat vědecký profil přednášejícího a s porozuměním a velkým zájmem řídil diskuse i k tématice, která mu badatelsky nebyla nejbližší. Sám pak často předstupoval před své mladší kolegy a žáky s výsledky svého výzkumu ještě dříve než jim dal konečnou podobu pro publikaci v odborném tisku. Jeho přednášky byly vždy hojně navštíveny a provázeny živou diskusí. S týmž zájmem se setkávaly i jeho příležitostné přednášky v zahraničí. Měl jsem možnost se o tom přesvědčit v roce 1974 při Janáčkově přednášce proslovené na univerzitě v Jeně.

Když profesor Janáček ukončil svou učitelskou činnost na Univerzitě Karlově a nedojížděl již pravidelně do Prahy, bylo pro něho obtížné se vždy zúčastnit zasedání Jednoty. Jeho svědomitý přístup k plnění povinností jej vedl k rozhodnutí podat demisi. Členům výboru Jednoty se nějaký čas dařilo ho přesvědčit, aby ve své funkci setrval, avšak nakonec musili kapitulovat.

Na valném shromáždění, které se konalo dne 23. února roku 1984 – tedy přesně před 13 lety – byl profesor Karel Janáček zvolen čestným předsedou Jednoty klasických filologů.

I nadále se živě zajímal o činnost vědecké společnosti, kterou tak dlouho úspěšně vedl. Přednášel ještě před početnými posluchači o novém vydání zlomků stoika Poseidónia a na slavnostním shromáždění na počest 90. výročí narození Bohumila Ryby v listopadu roku 1990 měl hlavní projev, v němž na základě osobních styků i bohaté korespondence přiblížil mladší i nejmladší generaci klasických filologů lidskou tvář svého staršího dlouholetého přítele.

Loučíme se dnes se svým nestorem se smutkem v duši, současně nás však hřeje vzpomínka na mezinárodně uznávaného badatele, zapáleného učitele, obětavého organizátora vědecké práce, vzpomínka na lidskou tvář čestného předsedy Jednoty klasických filologů profesora Karla Janáčka.*

* O pedagogické a vědecké činnosti profesora K. Janáčka přinášejí informace Listy filologické 119, 1996, 224-226, Eirene 32, 1996 (*In memoriam Karel Janáček*) a Graecolatina Pragensia XV. *Pozn. redakce*

AVRIGA 38-39 (1996-97), pp. 89-90

ZEMŘEL KAREL ČUPR

Josef Češka *(Brno)*

8. listopadu 1995, dva dny poté, co se při návratu z podvečerní procházky stal obětí neúměrně zvýšeného dopravního provozu, zemřel v Brně – v městě, v němž se 7. srpna 1919 narodil a kde trvale po sedmdesát šest let žil – PhDr. Karel Čupr, dlouholetý hospodář a knihovník brněnské odbočky JKF. Vcelku jej širší klasickofilologická obec znala spíše jako autora sémasiologických a onomasiologických článků než osobně, neboť jeho pracovní náplň se nikdy nesetkávala s halasnou propagací, ačkoli směřovala k odstranění nedostatku, který zejména překladatelé antických latinských textů těžce pociťují.

Prof. dr. František Novotný, DrSc., jeden ze tří autorů *Latinsko-českého slovníku*, poprvé vydaného roku 1910, po léta jím upravovaného a posléze pro 16. vydání z roku 1948 cele přepracovaného, si plně uvědomoval, že česká klasická filologie nemůže při svém rozvoji natrvalo postrádat podstatně větší a důkladnější slovník, který by obsáhl celou slovní zásobu starověké latiny. Proto na sklonku svého života začal takovéto dílo k vědeckým účelům sestavovat. Potřeboval ovšem odborného pomocníka, poněvadž si sám nemohl k jednotlivým heslům připravovat všechen lexikografický materiál a kontrolovat vybraná místa z textů.

Volba roku 1956 padla na K. Čupra, který k úkolu přistoupil s nejlepšími předpoklady. Veden příkladem svého stejnojmenného otce, profesora matematiky Vysokého učení technického v Brně, si od raného mládí osvojil systematičnost, ale odborně nešel v otcových šlépějích, ani se nerozhodl pro svou mladistvou a po celý život uchovávanou zálibu v zeměpise a ve sledování různých, zejména motoristických statistik, nýbrž po maturitě roku 1938 se věnoval vysokoškolskému studiu jazyků, konkrétně latiny a francouzštiny, ačkoli stejně dobře mohl studovat i němčinu. Když byly za tzv. protektorátu zavřeny české vysoké školy, pracoval jako úředník ve starobrněnském pivovaře, přičemž soukromě zvládl angličtinu. Po skončení války dosáhl na Filosofické fakultě Masarykovy university roku 1947 aprobace L-Fr, a když předložil disertaci *Lucretiův výklad o vývoji lidstva a jeho prameny*, získal roku 1952 titul doktora filosofie.

Po osmileté učitelské praxi na středních školách, během níž si aprobaci rozšířil o češtinu, se tedy stal odborným pracovníkem Kabinetu pro studia řecká, římská a latinská ČSAV, což je nynější Ústav pro klasická studia AV ČR, ale své trvalé pracoviště nalezl na brněnské katedře starověké kultury

(nyní Ústav klasických studií), kde nikým a ničím nerušen v klidném prostředí hostoval a užíval bohaté knihovny.

Roku 1964 po smrti prof. Novotného, který ve svém brněnském bytě redigoval ještě heslo *dedolo*, padl celý úkol na bedra dr. Čupra a ten jej do ruku 1983, kdy odešel do důchodu, dovedl k heslu *rivalis*. Aby nebyl v práci zcela osamocen, uvolil se ke konzultantství prof. dr. Karel Janáček, DrSc. Ten se také čtvrt roku před svou vlastní smrtí osobně ve svých 89 letech účastnil Čuprova pohřbu a v delším rozhovoru se mnou před obřadem i po něm na zemřelého a jeho píli s uznáním vzpomínal.

Po osmadvacet let docházel Čupr se strojovou přesností na své brněnské pracoviště a denně jsem jej vídal ponořeného do objemných cizojazyčných slovníků a latinských textů svědomitě zdolávat stanovené pensum. Ve své činnosti se však nezaměřoval jen na rutinní stránku, nýbrž samostatně promýšlel větší hesla, a to jak v jejich polysémické specifičnosti, tak se zřetelem k širším sémantickým souvislostem. Svědčí o tom ostatně Čuprovy články, otištěné převážně v Listech filologických.

Speciálně Čuprův zájem upoutala homonyma v latinské lexikografii (Zprávy JKF 2, 1960, str. 10-15), etymologie slovesa *venerari* (*Charisteria Francisco Novotný octogenario oblata*, 1962, str. 111-115), odlišné i protikladné významy téhož slova (LF 102, 1979, str. 114-127) a latinská činitelská jména neboli *nomina agentis*, pro něž má čeština jen z malé části jednoslovné ekvivalenty (LF 104, 1981, str. 152-166). Mezitím v celé sérii článků detailně rozebral latinskou zemědělskou terminologiii v agronomických dílech Catona (LF 89, 1966, str. 365-371), Varrona (LF 92, 1969, str. 229-235), Columelly (*Classica atque mediaevalia Jaroslao Ludvíkovský octogenario oblata*, 1975, str. 101-112) a Palladia (LF 99, 1976, str. 153-155; LF 100, 1977, str. 78-87).

Po odchodu do důchodu se Čupr vědecky natrvalo odmlčel, neboť výsledky jeho práce včetně výpisků na přečetných lístcích byly odvezeny do Prahy. Tam se bohužel dosud, pokud vím, nenašel nikdo, kdo by chtěl v tak rozsáhlém díle, byť ze čtyř pětin již hotovém, po vzoru předchůdců obětavě pokračovat, takže perspektiva dokončení a vytištění slovníku mizí, zdá se, v nedohlednu, ale bohdá nikoli v úplném ztracenu. Po tragickém skonu kolegy a přítele Karla Čupra vnitřně odmítám tak chmurnou představu vůbec si připustit.

AVRIGA 38-39 (1996-97), pp. 91-94

BOŘIVOJ BORECKÝ (1922-1995)

Jan Burian *(Bratislava)*

Vývoj klasické filologie na filozofické fakultě Karlovy univerzity v Praze byl v poválečném období od osvobození Československa bezprostředně spjat s životními osudy Bořivoje Boreckého, absolventa vinohradského gymnázia, který byl jedním z mnoha studentů, postižených důsledky druhé světové války.[1] Ty se B. Boreckého dotkly zvlášť těžce, neboť pro něj neznamenaly jen několikaleté zpoždění ve studiu při vstupu na vysokou školu, ale staly se mu i zdrojem tvrdých životních zkušeností. Pro účast v ilegálním protifašistickém hnutí byl v dubnu 1942 zatčen gestapem, v roce 1943 odsouzen v Drážďanech na 9 let káznice a poté až do konce války vězněn v Kaisheimu a Landsbergu a. L.

B. Borecký, narozený 26. 3. 1922 v Praze, vyšel ze skrovných rodinných poměrů. V roce 1930 ztratil otce a od jeho smrti musel překonávat existenční problémy, jež se mu trvale stavěly do cesty až do skončení vysokoškolského studia. Je příznačné, že za svůj studijní obor si zvolil právě řečtinu a latinu, neboť v myšlenkovém odkazu antiky vždy spatřoval sílu, která má ve své nadčasové dimenzi předpoklady vést k upevnění válkou rozkolísaného světa.

Jeho učiteli se na fakultě, kde studoval od opětného otevření českých vysokých škol v roce 1945, stali nároční profesoři A. Salač, K. Svoboda a B. Ryba, z nichž mu imponoval zejména A. Salač svými širokými všeobecnými znalostmi i detailními vědomostmi a v neposlední řadě i sociálním cítěním, projevovaným spíše praktickým než okázale deklarativním způsobem. S B. Rybou, tehdejším ředitelem semináře pro klasickou filologii, přicházel B. Borecký do každodenního styku jako studentská pomocná vědecká síla v seminární knihovně; od B. Ryby získával konkrétní představu o nutnosti a užitečnosti minuciózní filologické analýzy i smysl pro pořádek v administrativní práci.

Své studium ukončil B. Borecký v roce 1950. Na fakultě však setrval i poté; v roce 1951 byl jmenován asistentem a již o rok později se stal asisten-

[1] Pohled na život a dílo B. Boreckého z dobového hlediska první poloviny osmdesátých let přináší stať E. Kuťákové a J. Pečírky, *Bořivoj Borecký šedesátiletý*, LF 106, 1983, 107-109. Viz i L. Varcl (red.), *Třicet let výzkumu antiky v ČSSR 1945-1975*, Praha 1976; I. Lisovyj, *Vybrané kapitoly z české historiografie antiky*, Jihočeská univerzita – Pedagogická fakulta, České Budějovice 1994, srv. str. 44. Nekrolog *Bořivoj Borecký (1922-1995)* uveřejňuje P. Oliva v LF 119, 1996, 221-223.

tem odborným. Téhož roku byl promován na doktora filozofie (PhDr). Stalo se tak na základě úspěšné disertační práce *Výroba chleba a mouky v Pompejích*, jejíž téma, navržené A. Salačem, odpovídalo plně tehdejším Boreckého zájmům, soustředěným k hlubšímu poznání společenské a hospodářské struktury antické společnosti.[2] Zájem o Pompeje projevoval pak B. Borecký i v době, kdy se jeho pozornost koncentrovala převážně na problematiku řeckou. Tato orientace se v práci B. Boreckého rozvíjela pod přímým vlivem profesora klasické filologie na univerzitě v Birminghamu George Thomsona a projevila se v řadě studií, věnovaných analýze řecké politicko-filozofické terminologie.[3] S výsledky svého výzkumu seznamoval B. Borecký naši i světovou badatelskou veřejnost v mnoha větších i drobnějších časopiseckých studiích a referátech, přednesených a publikovaných u příležitosti domácích i zahraničních vědeckých setkání.[4] Mezi těmito studiemi zaujímá čelné místo monografie, věnovaná analýze vybraných pojmů dosvědčujících působnost, resp. přežívání archaických kmenových představ v klasické řečtině.[5] Tato práce se stala Boreckého kandidátskou disertací (1964). V krátkém časovém odstupu pak proběhlo i habilitační řízení (1965), které bylo ukončeno v roce 1966 jmenováním B. Boreckého docentem pro obor antické literatury.

Postupem doby se v popředí badatelské činnosti B. Boreckého stále zřetelněji ocital zájem o řecké drama jako o jeden z vrcholných projevů řecké kultury. I na tomto poli přinesly rozbory B. Boreckého mnoho nových poznatků, jež byly jednotlivě publikovány časopisecky a jež autor zamýšlel shrnout v prohloubené monografické syntéze o řecké divadelní tvorbě.[6]

---

[2] *Výroba chleba a mouky v Pompejích*, LF 76, 1953, 65-80; v upravené verzi byla tato studie uveřejněna na návrh prof. A. Salače v ruštině: *Iz chozjajstvennoj istorii Pompej v I v. n. e.*, VDI 1965, č. 3, 106-119. Viz i L. VARCL (red.), *Třicet let výzkumu antiky*, 59.

[3] B. Borecký se podílel na přípravě jubilejního sborníku *GERAS. Studies presented to George Thomson on the occasion of his 60th birthday*. Acta Universitatis Carolinae 1963, Graecolatina Pragensia 2, do něhož přispěl i článkem *The Primitive Origin of the Greek Conception of Equality* (str. 41-60). Aktivně se účastnil publikace Thomsonova vydání Aischylovy Oresteie (srv. G. THOMSON, *The Oresteia of Aeschylus*, edited by G. Th., Praha 1966, 12).

[4] Podrobnější údaje uvádí P. OLIVA, LF 119, 1996, XXX. O celkovém stavu klasických studií v Československu informoval B. Borecký zahraniční zájemce přehledem *Die Altertumswissenschaft in der Tschechoslowakei seit dem zweiten Weltkriege*, Gymnasium 74, 1967, 252-262.

[5] *Survivals of Some Tribal Ideas in Classical Greek*. Acta Universitatis Carolinae, Philosophica et Historica X, Prague 1965; L. VARCL (red.), *Třicet let výzkumu antiky*, 35.

[6] Podrobněji viz L. VARCL (red.), *Třicet let výzkumu antiky*, 104 n. Z této oblasti čerpá i poslední publikovaný Boreckého příspěvek v H. KURZOVÁ – Š. BROŽOVÁ – Z. VANĚČKOVÁ (red.), *Speculum antiquitatis Graeco-Romanae*, Praha 1991, 59-61.

V jejím konečném zpracování B. Boreckému bohužel zabránila v prosinci 1995 neočekávaná smrt.

V široké míře mu však bylo dopřáno rozvinout intenzivní činnost při vydávání českých překladů z děl antické literatury. Mnoho překladů vydávaných u nás od padesátých let bylo čtenářům zpřístupněno Boreckého předmluvami. Vyvrcholením této složky v působnosti B. Boreckého bylo vydání monumentálního osmisvazkového souboru *Antická próza*, v němž jsou zachyceny charakteristické výtvory řecké a římské prozaické tvorby především v rovině drobnějších, tematicky a žánrově příbuzných výtvorů děl předních, ale v mnoha případech i méně známých antických autorů. Tento závažný ediční počin, za jehož uskutečnění patří dík nakladatelství Odeon, poskytl B. Boreckému příležitost, aby se na něm podílel nejen jako jeho iniciátor a organizátor, ale i jako autor zasvěcených předmluv a překladatel některých děl, dosud česky nevydaných.[7]

Snaha přiblížit české veřejnosti antickou kulturu v době ústupu klasického vzdělání se u Boreckého projevila i v oblasti populárně vědecké, resp. naučné činnosti. S tímto zaměřením vyšel v jeho redakci v tehdy oblíbené publikační řadě *Malá moderní encyklopedie* (nakladatelství Orbis) i svazek *Antická kultura* (1961), do níž B. Borecký přispěl i jako jeden ze členů širšího autorského kolektivu podnětným přehledem vývoje řecké literatury.[8] V pozdějších letech se podílel na vydání *Encyklopedie antiky* (1973-4), *Slovníku řeckých spisovatelů* (1975)[9] a posléze i *Slovníku latinských spisovatelů* (1984), tedy vesměs děl, jež byla přes svůj vysoký náklad brzy rozebrána a dodnes si zachovávají svou základní věcnou hodnotu.

Ve zpětném pohledu na dílo B. Boreckého nemůže přirozeně chybět zmínka o jeho působnosti jako vysokoškolského učitele. Své pedagogické práci věnoval B. Borecký velkou pozornost a jeho důkladně připravované přednášky vyvolávaly zájem u několika studentských generací. Sám se stal již jako student filozofické fakulty členem fakultní komise pro přípravu reformovaného studia a v této své funkci usiloval vždy hlavně o to, aby nově zaváděná struktura výuky nevedla na klasické filologii k poklesu tradičně vysoké odborné úrovně. V celofakultním měřítku nemohl ovšem nevidět, jak bylo studium vlastních oborů stále více omezováno ve svých časových potřebách a jak i z tohoto důvodu docházelo k průběžnému poklesu zkušebních požadavků. Této skutečnosti se B. Borecký snažil individuálně čelit tím,

---

[7] Tento soubor byl vydán v relativně krátkém období let 1971 až 1977. Podrobněji viz L. VARCL (red.), *Třicet let výzkumu antiky*, 201 nn.

[8] Viz L. VARCL (red.), *Třicet let výzkumu antiky*, 99, 207; J. KEPARTOVÁ – A. FROLÍKOVÁ (red.), *Naše literatura o antice. Anotovaná výběrová bibliografie*. Praha 1992, str. 9, č. 8.

[9] J. KEPARTOVÁ – A. FROLÍKOVÁ, *Naše literatura o antice*, str. 42, č. 128.

že své nároky na posluchače zachovával na té výši, v jaké ji sám poznával u svých učitelů. V tomto smyslu působil i na své spolupracovníky. V roce 1977 byl jmenován jako nástupce profesorky dr. E. Kamínkové, CSc., vedoucím katedry věd o antickém starověku. Členem této katedry byl od jejího vzniku v roce 1951, působil jako její první tajemník (do konce ledna roku 1954) a ve funkci vedoucího se posléze stal i po stránce vědecko-organizační nástupcem svého učitele a prvního vedoucího katedry A. Salače.

Svými životními zkušenostmi a rozvážností si B. Borecký získal u svých spolupracovníků – bez ohledu na jejich věk – přirozenou autoritu, kterou dále posilovala jeho pracovitost, skromnost a oddanost oboru, který byl po roce 1948 stále častěji nucen dokazovat oprávněnost své existence. Výsledky vědecko-pedagogické práce považoval B. Borecký za jediné východisko k dosažení akademických titulů. Sám nikdy nepřipomínal své odbojové a jiné zásluhy a málokdo o něm přesně věděl, že je nositelem vysokých státních vyznamenání (Čsl. válečného kříže 1939 a Čsl. vojenské medaile za zásluhy I. stupně, jež mu byly uděleny v roce 1946, a Pamětního odznaku druhého národního odboje, který dostal roku 1947).

Odchodem B. Boreckého ztrácí klasicko-filologická obec vědeckého pracovníka a pedagoga, který zapůsobil výrazně na vývoj oboru v poválečném období, neztrácel ani v komplikovaných situacích víru v budoucnost klasických studií a přes sílící zdravotní těžkosti nikdy nezanechal vědecké práce.

AVRIGA 38-39 (1996-97), pp. 95-96

ZA JIŘÍM SPĚVÁČKEM

Zuzana Silagiová *(Praha)*

Dne 2. června 1996 nás neočekávaně opustil dr. Jiří Spěváček, DrSc., emeritní vedoucí vědecký pracovník Historického ústavu AV ČR. Pět dní nato jsme se s ním naposledy rozloučili v kostele sv. Gotharda.

Vědecká a popularizační činnost Jiřího Spěváčka byla rozsáhlá (jeho bibliografie čítá stovky položek), jeho jméno bylo známo širokému okruhu čtenářů i mimo vědecké a úzce specializované kruhy. Zazní-li jméno Jiří Spěváček, ozvěnou se ozve Lucemburkové a jejich doba. Připomeňme si proto na tomto místě především tuto část jeho tvorby, jíž si získal nejen respekt a uznání naší i mezinárodní vědecké obce, ale současně se zapsal i do povědomí široké čtenářské veřejnosti.

Narodil se 14. března 1923 v Rakovníku. V rodném městě ukončil v roce 1942 maturitou reálné gymnázium a po osvobození odešel do Prahy, kde si na filozofické fakultě zapsal historii a latinu. Studium završil v roce 1952 doktorátem z filozofie a ještě v témže roce nastoupil do Historického ústavu nově založené Československé akademie věd. Svému prvnímu pracovišti, jehož úkolům se plně věnoval po stránce odborné i organizační (byl členem různých komisí), zůstal věrný až do svého odchodu do důchodu v r. 1990. Odchod z ústavu však nebyl v jeho životě žádným předělem, i nadále stejně intenzívně pokračoval ve všech druzích své práce, v činnosti badatelské, popularizační i organizační.

Zdá se, že k vrcholu a středobodu své vědecké kariéry, tj. k bádání o lucemburské době, směřoval Jiří Spěváček již od mládí a od počátků svých historických studií. Jako svědomitý historik založil svou práci na důkladné znalosti pramenů, především listinného materiálu; dobrým předpokladem mu k tomu bylo univerzitní studium, které svou další prací prohluboval a rozvíjel.

Již během studia se dobře obeznámil s technikou ediční práce a s šíří pramenné základny českých dějin, protože pracoval jako pomocná vědecká síla v tehdejším Státním historickém ústavu, jehož hlavním úkolem bylo vydávání právě těchto pramenů. Ediční práce byla také jeho prvním badatelským úkolem, jehož se ujal s odpovědností a disciplinovaností dělníka vědy: vděčíme mu za jeden svazek regest (*Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae, pars V, fasc. 1-2*, Praha 1958, 1960). Stejně svědomitě a odpovědně pracoval na kolektivních dílech, připomeňme si tu např. *Přehled československých dějin* (Praha 1958) či *Repertorium fontium historiae medii aevi I-IV, Supplementum* (Romae 1962, 1967, 1970, 1976, 1977).

Výsledky svého bádání o lucemburské době zveřejňoval Jiří Spěváček prostřednictvím studií a článků, publikovaných v našich i cizích historických časopisech. Syntézou a vrcholem této jeho činnosti jsou čtyři obsáhlé monografie o panovnících lucemburské dynastie: Janu Lucemburském (*Král diplomat*, Praha 1982; *Jan Lucemburský a jeho doba*, Praha 1994), Karlu IV. (*Karel IV. Život a dílo*, Praha 1979[1], 1980[2], německá verze *Karl IV. Sein Leben und seine staatsmännische Leistung*, Wien – Köln – Graz 1978; Berlin 1979) a Václavu IV. (*Václav IV.*, Praha 1986). Práce vyvolaly veliký ohlas, získaly si oblibu čtenářů a právem se jim dostalo kladného ocenění: faktografická spolehlivost, založená na autentické znalosti především listinných pramenů (dr. Spěváček prostudoval všechny dostupné materiály v našich a cizích archívech), se pojí s přitažlivou kompozicí, čtivým líčením barvitých dějů a zajímavými náhledy do vnitřního života těchto velkých osobností. Stejnému zájmu by se jistě těšila i kniha o každodenním životě ve středověku, kterou se dr. Spěváček chystal napsat a k níž s velkým zaujetím shromažďoval materiál; bohužel, osud nebyl v tomto případě nakloněn ani autorovi, ani jeho čtenářům.

Od založení medievistické skupiny Jednoty klasických filologů v r. 1960 byl Jiří Spěváček jejím aktivním členem. Znali jsme ho jako pilného a pozorného posluchače (jen velmi zřídka vynechal nějakou přednášku), měli jsme však možnost ocenit i jeho případné diskusní příspěvky a přednašečské umění; v paměti nám zůstane zahajovací přednáška karlovského cyklu v r. 1978. Je trpkou ironií osudu, že místo další přednášky, která byla ohlášena na červen 1996, posluchači uslyšeli jen smutnou zprávu o odchodu přednášejícího.

V neposlední řadě je nutno připomenout dlouholetou spolupráci dr. Spěváčka se Slovníkem středověké latiny (*Latinitatis medii aevi lexicon Bohemorum*, Praha 1977 sq.). Takovýto tematicky, materiálově a časově rozsáhlý projekt se neobejde bez pomoci medievistů-specialistů; Jiří Spěváček jako člen redakční rady slovníku byl jedním z nich. Pracovníci slovníku si velmi cenili jeho připomínek historika a znalce reálií, který přitom nepodceňuje důležitost a potřebnost filologické analýzy. Vážili jsme si velmi jeho uznalosti a úcty, kterou choval k naší práci, považovali jsme si toho, že on sám pokládal slovník za neoddělitelnou součást své práce a vždy spolehlivě a s ochotou pročetl předložený rukopis. Navíc jsme se těšili a čerpali z jeho optimismu, elánu a radostné nálady, kterou kolem sebe šířil.

A takovýto – vzdělaný, pracovitý a nadšený historik, spolehlivý a uznalý spolupracovník, optimistický člověk – zůstane dr. Jiří Spěváček v našich vzpomínkách navždy. Čest jeho památce.